

Нагальна потреба і необхідність для України в світі третього тисячоліття – зміна інерційного розвитку на інноваційний. В цьому полягає головний висновок, що мають зробити студенти, які прослухають пропонований курс лекцій (як показує педагогічний досвід, часто молоді прагне висловити свою думку, обговорити гострі питання, краще зрозуміти складні проблеми, тому дуже доречні були б семінари). Орієнтир – важливий для успішного розвитку і України, і кожного її громадянина. Усвідомленню цього має сприяти викладання дисципліни «Україна в європейському цивілізаційному вимірі» у вищих навчальних закладах нашої держави.

1. Актуальні аспекти реалізації євроінтеграційних прагнень України: зб. наук. пр. за матеріалами наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 29–30 листоп. 2007 р.) / М-во освіти і науки України, Закарпат. держ. ун-т, Навч.-наук. Ін-т філософії та євроінтеграц. дослідж.; [редкол.: Ф. Г. Ващук (голова) та ін.]. – Ужгород: Ліра, 2008. – 386 с. 2. *Безега Т.* Євроінтеграція як геополітична складова у процесах впливу на економічний розвиток незалежної України / Т. Безега // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. – Ужгород, 2010. – Вип. 2. 3. *Божко Я.* Кримський вузол як символ зіткнення цивілізацій / Я. Божко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://initiativenational.blogspot.com/2015/01/crimea-is-ukraine.html>. 4. *Войтенко Ю. М.* Зіткнення цивілізацій і України: геополітичний вимір / Ю. М. Войтенко // Гілея: науковий вісник. – 2014. – Вип. 85. 5. *Гаращук О. В.* Основні функції вищої освіти України в контексті її модернізації та євроінтеграції / О. В. Гаращук, В. І. Куценко // Міжнародний науковий вісник / М-во освіти і науки України; Нац. акад. пед. наук України; ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т». – Ужгород, 2014. – Вип. 8 (27). 6. *Гавриш С.* Зіткнення цивілізацій / Степан Гавриш [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gavrysh.org.ua/view_article.php?id=115. 7. *Гречка М.* Зіткнення цивілізацій чи «євразійська альтернатива» / Михайло Гречка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.personal-plus.net/270/3224.html>. 8. Європейська та євроатлантична інтеграція України: стан і перспективи: зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, Закарпат. держ. ун-т, Навч.-наук. Ін-т

філософії та євроінтеграц. дослідж.; [редкол.: Ф. Г. Ващук (голова) та ін.]. – Ужгород: Ліра, 2008. – 372 с. 9. Європейський шлях освіти – це поєднання науки і освіти, – Сергій Квіт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2015/09/04/evropejskij-shlyah-osviti---cze-poednannya-nauki-i-osviti.-sergij-kvit/>. 10. *Калакура Я.* Цивілізаційний вибір України: теоретико-методологічний, історичний та освітнянський аспекти / Ярослав Калакура // Україна у світовій історії: науковий та науково-практичний журнал – Київ, 2014. – № 3 (52). 11. *Нічога М.* Зіткнення цивілізацій посеред України / М. Нічога [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2010/06/11/5126765/>. 12. *Орлова Т. В.* Всесвітня історія: курс лекцій для студ. гуманіст. ф-тів вищ. навч. закл. / Тетяна Володимирівна Орлова. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2011. – 527 с. 13. *Орлова Т. В.* Всесвітня історія. Історія цивілізацій: навч. посіб. / Тетяна Володимирівна Орлова. – К.: Знання, 2012. – 446 с. 14. *Орлова Т.* Пострадянський простір: зіткнення цивілізацій / Тетяна Орлова // День. – 2015 – № 143. 15. *Пасько В.* На теренах України відбувається «війна цивілізацій» / В. Пасько [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kobu.kiev.ua>. 16. *Репина Л.* Социальная история и историческая антропология: новейшие тенденции в современной британской и американской медиэвистике / Лорина Репина // Библиотека Гумер – История [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/odiss/21.php. 17. Сучасне українське суспільство у вимірах глобалізації і євроінтеграції: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, 21–22 берез. 2013 р. / М-во освіти і науки України, Укр. акад. політ. наук, Запоріж. держ. інж. акад.; [за наук. ред. В. Г. Воронкової]. – Запоріжжя: ЗДІА, 2013. – 234 с. 18. *Требін М. П.* Розвиток громадянського суспільства в Україні в контексті євроінтеграції / М. П. Требін // Український соціум. – Київ, 2014. – № 1 (48). 19. Українське суспільство у вимірах глобалізації та євроінтеграції: тенденції та перспективи розвитку: 20–21 жовт. 2010 р.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. / М-во освіти, науки, молоді та спорту України, Запоріж. держ. інж. акад.; [упоряд.: Воронкова В. Г.]. – Запоріжжя: ЗДІА, 2011. – 253 с. 20. *Череп А. В.* Сучасний стан євроінтеграційних процесів України: монографія / А. В. Череп, В. М. Вишняков. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2014. – 331 с.

УДК [94:323.13] (477) Є. Милорадович

Ірина Петренко

Діяльність Єлизавети Милорадович (1832–1890) у контексті українського національного відродження

Для періоду національного піднесення другої половини XIX ст. Єлизавету Милорадович можна з повним правом вважати яскравою представницею української еліти, котра багатогранною працею розвивала національну освіту й культуру загалом, гуртувала навколо себе свідомих представників українського руху та інтелігенції. Всі її суспільні справи були глибоко національними за суттю, спрямованими на захист власної ідентичності та ідентичності свого народу, коли над ним нависла загроза.

Ключові слова: Єлизавета Милорадович, еліта, національно-визвольний рух, національна освіта, культура, мова, інтелігенція, патріотизм, ідентичність.

Iryna Petrenko

Activity of Elizaveta Miloradovich (1832–1890) in the Context of Ukrainian National Revival

During the period of national revival of the second half of the 19th century Elizabeth Miloradovich was a real representative of the Ukrainian elite. Her works developed national education and culture. She united conscious representatives of the Ukrainian movement and intellectuals. Her public activity was deeply national, aimed at protecting the national identity.

Keywords: Elizabeth Miloradovich, Elite, National Liberation Movement, National Education, Culture, Language, Intellectuals, Patriotism, Identity.

Ірина Петренко

Деятельность Елизаветы Милорадович (1832–1890) в контексте украинского национального возрождения

Для периода национального подъема второй половины XIX ст. Елизавету Милорадович можно с полным правом считать яркой представительницей украинской элиты, которая многогранным трудом развивала национальное образование и культуру в целом, объединяла вокруг себя сознательных представителей украинского движения и интеллигенции. Все ее общественные дела были глибоко национальными по сути, направленными на защиту собственной идентичности и идентичности своего народа, когда над ним нависла угроза.

Ключевые слова: Елизавета Милорадович, элита, национально-освободительное движение, национальное образование, культура, язык, интеллигенция, патриотизм, идентичность.

1862 р. у французькій газеті «Independent Belde» з'явилася стаття про зібрання в Полтаві за головуванням жінки, причому неординарної. На ньому нібито мали вимагати відокремлення України, на чолі якої буде гетьман, як у часи Івана Мазепи. Йшлося про шляхтянку Єлизавету Іванівну Милорадович. Хто ж вона така, оця полтавка Єлизавета Милорадович, постать і вчинки якої викликали подив навіть у французькій пресі?

Здавалося б, ім'я цієї жінки має бути в кожному підручнику з української історії та літератури, де згадується не тільки про Товариство імені Тараса Шевченка, а й про недільні школи та жіночу гімназію в Полтаві, видання української абетки та ще безліч добродійних справ. Та в Україні про неї знають дуже мало, хоч у благодійності вона може слугувати бездоганим взірцем патріотизму й служіння Батьківщині. Безперечно, Єлизавета Скоропадська-Милорадович заслуговує на вдячну пам'ять усіх поколінь українців, які живуть і житимуть.

Окремі аспекти діяльності Єлизавети Милорадович розглядали сучасні вітчизняні дослідники. Сукупність розвідок дала змогу визначити стан і особливості розробки проблеми, з'ясувати основні тенденції її розвитку.

Завідувач відділу Чернігівського історичного музею ім. В. Тарновського Світлана Половнікова присвятила осмисленню постаті Є. Милорадович ґрунтовні студії [11]. Авторка стисло висвітлила основні етапи життєвого шляху графині, проаналізувала її оточення і погляди, визначила активну участь у суспільно-політичному житті Полтави.

У статті Вікторії Філіппович розглянуто життєвий шлях і культурно-просвітницьку діяльність патріотки Є. Милорадович, охарактеризовано її участь у справах полтавської громади й досліджено внесок у розвиток освіти та шкільництва на Полтавщині [14].

Полтавський історик Тетяна Демиденко присвятила розвідку висвітленню ролі Є. Милорадович у контексті просвітницької діяльності полтавської громади [3]. Дослідниця з'ясувала походження видатної краянки, особливості формування її світогляду, родинне оточення, основну увагу зосередивши на аналізі суспільно-культурницьких досягнень.

2013 р. автор даної статті Ірина Петренко опублікувала монографію, присвячену Є. Милорадович, де на основі архівних документів, епістолярної спадщини й наукових праць представила життєвий шлях та суспільно-політичну діяльність Єлизавети Милорадович [10].

Мета статті – висвітлити постать Єлизавети Милорадович як представниці української національної еліти у вітчизняному суспільно-політичному русі, зокрема, довести її свідому національну позицію.

Єлизавета Іванівна Скоропадська (в заміжжі – Милорадович) народилася 31 грудня 1831 р. (1 січня 1832 р.) у відомому палаці Качанівка Борзнянського повіту Чернігівської губ. (тепер Ічнянський район Чернігівської обл.). Є відомості, що вона побачила світ у маєтку Тростянець Прилуцького повіту Полтавської губ., відомому нині унікальним дендропарком. Це – колишній родовий маєток Скоропадських.

Походила Єлизавета з вищої української еліти XVII–XVIII ст.: по батькові – зі Скоропадських, а по матері – з Тарновських, відомих філантропічною, меценатською, просвітницькою діяльністю. Її батько – Іван Михайлович Скоропадський (30 січня 1805 р. – 8 лютого 1887 р.) – належав до лінії генерального бунчужного Василя Скоропадського, рідного брата гетьмана Івана Скоропадського (1708–1722 рр.).

За словами історика Омеляна Прицака, представники роду Скоропадських дружили з дочками й синами найвизначніших козацьких, старшинських та шляхетських родів. Бачимо серед них представників і представниць родів Апостолів, Бутовичів, Гамалій, Дуніних-Борковських, Забіл, Закревських, Кочубеїв, Кулябків, Лизогубів, Лисенків, Лобакевичів, Марковичів, Миклашевських, Милорадовичів, Новицьких, Полуботків, Посудевських, Розумовських, Сулим, Тарновських, Туманських і Чарнишів. Учений підсумував: «Можемо сміливо сказати, що в жили представників Роду Скоропадських влилася кров чи не всіх визначніших козацьких родів із усієї України. <...> представники Роду Скоропадських, Пан Гетьман і Пан Гетьманич Данило, це безпосередні нащадки – в жіночих лініях – наших старих великокняжих династій Рюриковичів і Ґедиміновичів і через них визначних і довго пануючих династій Візантії, Англії, Швеції, Литви, Моковії, Польщі та Фінляндії» [12, с. 191, 193]. Тож можемо констатувати, що в жилах Єлизавети Скоропадської-Милорадович та її родичів текла «блакитна кров» європейських аристократів і українського шляхетства – найвизначніших родів та династій. Така спорідненість виявилась у становленні жінки як високоосвіченої, висококультурної й патріотичної особистості.

Достеменно відомо, що Іван Скоропадський належав до когорта справжніх українських патріотів. Стіни його тростянецького дому було завішано портретами гетьманів, почесне місце серед них посідали портрет Івана Мазепи та кілька старовинних народних картин із зображеннями легендарного народного героя – козака Мамає.

Українськими патріотами вирости й діти Івана Михайловича. Особливо це стосується його доньки – Єлизавети Милорадович. Її дитячі та дівочі роки минули у чудовому старовинному козацькому дворіщі батька в Тростянці Прилуцького повіту. Жили Скоропадські у великому, зведеному з дубових балок, одноповерховому будинку. Обабіч алеї, що вела до будинку, стояли давні козацькі гармати. Єлизавета з дитинства цікавилась минувиною України, її культурою, захоплювалась українськими звичаями, побутом.

Упродовж кількох століть рід Скоропадських відіграв провідну роль в українському політичному та культурному житті. Найкращі його представники були патріотами, опікувалися школами й гімназіями, матеріально забезпечували роботу українських видавництв, православних церков. Такими чеснотами вирізнялись і представники козацько-старшинського роду Тарновських. Зокрема, український історик В. Борисенко зазначив: «Розгалужена родина Тарновських протягом XIX ст. стала символом самовідданого служіння інтересам українського народу; їй належить одне з чільних місць у популяризації та збереженні безцінних зразків національної культури України, становленні покоління духовної еліти нації» [1, с. 559]. Нащадком цих двох родів і була Єлизавета Скоропадська.

1849 р. в 17 років (за іншими даними, 1856 р. – в 24) Єлизавета Скоропадська вийшла заміж за багатого й освіченого полтавця – графа Лева Милорадовича.

З переїздом сім'ї до Полтави почалася для Єлизавети Іванівни активна участь у громадсько-культурному житті. Будинок Милорадовичів став «справжнім українським салоном» [13, с. 2], осередком культурницької діяльності полтавської громади. Дім Лева Григоровича та Єлизавети Іванівни був на вулиці Остроградського, 3 (нині на цьому місці розташована гімназія № 6). Доброта і привітність цього

подружжя зробила його серед тодішнього полтавського громадянства дуже популярним.

Про графиню Є. Милорадович тоді говорили як про жінку «емансипе» – без забобонів. І спосіб життя вона вела відповідний: одягалась за останньою французькою модою, красуючись на балах у паризькому вбранні, палила, регулярно їздила за кордон – могла собі це дозволити. Була освіченою, вільно говорила французькою з гарним «паризьким діалектом» і німецькою. Є. Милорадович самостійно ретельно вивчала англійську мову, маючи на меті перекласти «Історію русів», щоб її іноземні друзі могли осягнути ментальність українського народу.

Вона часто хворіла, тому неодноразово виїздила на лікування до Києва, Одеси та за кордон – у Відень, Галле, Баден, звідки в листах писала: «Милая, родная Украина, чего бы не дала, чтобы скорее возвратиться и взглянуть на родной Киев» [4, с. 32].

Духовним наставником Єлизавети Милорадович був Михайло Павлович Позен (1798–1871 рр.) – державний діяч, таємний радник, статс-секретар, один із теоретиків селянської реформи 1861 р., автор програмних праць з цього питання, а, можливо, й закоханий у неї чоловік. У 1856 і 1857 рр. він подавав цареві проекти поступового скасування кріпосного права зі збереженням власності поміщиків на селянські надільні землі, що надавалися селянам у користування за певні повинності та без права викупу.

Імовірно, що саме під впливом М. Позена Є. Милорадович так гаряче підтримувала ідею звільнення селян. Як тільки-но було скасовано кріпацтво, вона подарувала кожному своєму колишньому кріпакові по десятині землі, окрім того, що припадало згідно з реформою за викуп. Антикріпосницькі погляди Єлизавети Іванівни раз у раз поглиблювалися, підкріплені забороненою літературою.

Громадсько-культурна і просвітницька діяльність Івана Скоропадського і Лева Милорадовича – батька й чоловіка Єлизавети – сприяли її органічному долученню до традицій благодійництва та активної участі в українському громадсько-політичному рухові 1860–1870-х рр. Впливала на це й суспільна атмосфера в Наддніпрянській Україні.

Достеменно не встановлено, чи зустрічалася особисто Є. Милорадович із Т. Шевченком. Однак відомо, що Єлизавета Іванівна захоплювалася постаттю Т. Шевченка та його творчістю. Не випадково саме вона наполягла, щоб засноване на її кошти товариство у Львові назвали саме на честь поета. Безумовно, поезія Т. Шевченка, його погляди й життєвий шлях справили на графиню великий вплив і сприяли формуванню її світогляду, переконань та життєвої позиції.

У будинку Милорадовичів гостював батько відомого українського історика Д. Дорошенка Іван Якович, і від графині Єлизавети Іванівни отримав подарунок – празьке видання «Кобзаря» Т. Шевченка. Він розповідав синові про неї. Пізніше Д. Дорошенко назвав Є. Милорадович «великою патріоткою, і меценаткою національної справи, яка жертвувала на національні цілі <...>» [9, с. 74].

Графиня Є. Милорадович отримувала з Петербурга та з-за кордону і поширювала заборонену революційну літературу. Український історик, етнограф і фольклорист Микола Маркевич (1804–1860 рр.), до речі, родич Єлизавети Іванівни, в щоденнику записав: «Лізі Милорадович прислані через пошту 10 томів заборонених книг із Петербурга. Тік запечатаний був казенними печатками. Та й провезла сама вона через кордон 150 таких же книг, у тому числі всього Герцена» [8, с. 232].

Полтавське шляхетське оточення з плітками, мертвою тишею, загальною апатією і непорушністю, не радувало Є. Милорадович. Вона не знаходила з ним спільної мови, адже відрізнялася активністю, демократичністю, незалежністю і прогресивними поглядами. Жінка частіше перебувала вдома, ніж відвідувала салони й різноманітні світські заходи.

Розраду знаходила в читанні книг і поширенні грамотності й виховання серед народу. Єлизавета Іванівна активно займалася самоосвітою, захоплювалася політичною економією, вивчала мови, зокрема англійську, мала навіть намір написати історію України і для цього студіювала «Историю Руссов или Малой России» Георгія Кониського. В цій історії помітне місце посів би гетьман Павло Полуботок, яким графиня дуже захоплювалася. Вона планувала висвітити героїзм і лицарство українського народу.

Активна громадська позиція й бажання допомогти дітям простого люду сприяли тому, що Єлизавета Милорадович енергійно включилася в громадське життя. Із сумом вона констатувала, що в Полтаві замало шкіл для дітей. Вона прагнула започаткувати нові школи, але для цього їй потрібна була підтримка. І. Є. Милорадович знайшла її в особі членів полтавської громади.

Серед основних завдань, які громадівці ставили перед собою, було одержати дозвіл на навчання дітей українською мовою в початковій школі. Вони намагалися офіційно домогтися рівноцінності у виданні букварів українською і російською мовами. Громади вели культурно-освітню роботу, зокрема органіювали недільні школи (безкоштовні навчальні заклади в Російській імперії, які працювали в неділю та святкові дні й давали початкову освіту), публічних читань, видавали популярні книжки для народного читання, влаштовували театральні вистави, збирали й вивчали український фольклор і старожитності.

Полтавська громада виникла, найімовірніше, влітку 1861 р., коли почали проводитися її щотижневі збори [2, с. 7]. Вона об'єднала поодиноких, розпорошених людей культурно-освітньої праці з різними суспільними настроями і поглядами навколо єдиної мети – праця на користь народу.

Полтавський гурток очолював Д. Пильников, котрий із 1846 по 1864 рр. викладав історію в Полтавському Петровському кадетському корпусі, відомий письменник, педагог, організатор недільних шкіл, колишній член Кирило-Мефодіївського братства і знайомий Т. Шевченка. Громада об'єднувала невелике, близько 60 осіб, але активне коло полтавських інтелігентів.

Ідеї громадівців захопили Є. Милорадович, виховану в українському дусі. Під впливом діяльності гуртка в неї формувалася національна свідомість, вона стала покровителькою і натхненницею кожної акції, яку впроваджували в життя громадівці. Передовсім, це стосувалося відродження національної школи. Під впливом людей з цього гуртка в Єлизавети Іванівни, як писав її біограф О. Кониський, «природжений національний інстинкт розвинувся до ступня свідомості» [7, с. 93]. Д. Пильников у листі до В. Білозерського (1 серпня 1861 р.) називав графиню Милорадович «единственной из наших барынь – в уровень нашего времени», високо цінуючи не лише її заможність, але й «нравственные качества» [5, с. 162–163].

За матеріальної й організаторської допомоги Є. Милорадович у вересні 1861 р. і в січні 1862 р. в Полтаві діяли недільні школи: одна для дівчаток, інша – змішана (для хлопчиків і дівчаток), відкрита на околиці міста – на Павленках у будинку волосної управи, а також щоденна (вечірня) школа для хлопчиків, котру організували О. Кониський і

С. Томашівський, а графиня утримувала власним коштом. Єлизавета Іванівна сама ходила по школах і навчала дітей, а також полюбляла після занять співати зі школярами.

Полтавські недільні школи виникли серед перших у Російській імперії. Природно, вони не мали достатнього досвіду. Викладачам доводилося самостійно розробляти програми з окремих предметів, удосконалювати методи навчання, забезпечувати учнів необхідною літературою, розв'язувати низку організаційних питань.

Коли 1861 р. в Полтаві працювало вже 5 недільних, 2 суботніх і 1 щоденна школи, організатори й покровителі шкіл створили загальну шкільну раду, до якої входили також представники від кожного навчального закладу, а саме Є. Милорадович, О. Кониський, Д. Пильчиков, В. Лобода, О. Стронін, В. Щелкан, С. Томашівський та інші.

Незабаром шкільна рада подбала про те, щоб у школах використовували підручники українською мовою. Значний внесок у видання цих підручників зробила Єлизавета Милорадович. Так, у школах діти вивчали «Граматку задля українського люду» Л. Яценка, «Буквар» Т. Шевченка та «Граматку» П. Куліша.

Важливим напрямом діяльності полтавських громадівців було влаштування публічних лекцій, народних читань, відкриття бібліотек і книгарень. Такі заходи почали приваблювати в недільні школи нову аудиторію – стали приходити люди похилого віку, навіть дуже літні, просячи «навчити чого-небудь».

За допомогою Є. Милорадович загальна шкільна рада організувала читальню для міщан (так звану «Народну бібліотеку»). 1861 р. полтавська громада почала проводити для народу «прилюдні відчити» (науково-популярні читання), де з лекціями виступали Д. Пильчиков, О. Кониський та О. Стронін. Полтавські громадівці організували спектаклі для народу. Є. Милорадович опікувалася полтавським аматорським театром.

Полтавські громадівці поширювали твори Т. Шевченка, П. Куліша, Марка Вовчка. Вони, разом з Є. Милорадович, організували молебень по Т. Шевченкові.

6 (18) травня 1861 р. у день перепоховання Т. Шевченка на спомин про перевезення тіла поета в Україну громадівці та Є. Милорадович ініціювали посадження дуба, що росте й донині. Це перший в Україні живий пам'ятник поетові.

Отже, в добу заборони українського слова полтавські просвітяни особливо запевзятю вирішили виступити проти царських законів, захистити рідну українську мову, відстояти її авторитет. Бездоганим взірцем такої самовідданої боротьби слугує життєва позиція Є. Милорадович. Вона була широкою українкою, любила полтавський край і зробила чимало добрих справ. Серед організаторів освітянських закладів Єлизавета Іванівна була безкорисливим фундатором.

У відповідь на Валуєвський циркуляр 1863 р. сильна духом жінка твердо вирішила й далі підтримувати українське громадсько-культурне життя. Після заборони указом видань українською мовою Є. Милорадович пожертвувала гроші на розвиток українського руху в Галичині, зокрема, на товариство «Просвіта» та журнал «Правда».

Принагідно зауважимо, що Єлизавета Іванівна ще й раніше цікавилася суспільно-політичним життям на західно-українських землях. Найімовірніше, вона передплачувала часопис «Мета» – друкований орган народівців (групи «Молода Русь»).

Репресії в Російській імперії щодо українського руху змусили вітчизняних діячів звернути більшу увагу на Галичину, де умови політичного життя були вільнішими. А в Галичині вже

зародилася думка щодо заснування культурної організації, метою якої стало б поширення наукової книги.

З ініціативи Д. Пильчикова виникла ідея закласти у Львові товариство, яке б дбало про розвиток українського письменства, тобто випускало українські книжки, які потім можна було б поширювати на Східній Україні. Живучи в Одесі, Д. Пильчиков переконав Є. Милорадович пожертвувати кошти на таку важливу справу. Графиня охоче пристала до цієї ідеї і внесла 20 тис. австрійських срібних крон для заснування товариства, а Д. Пильчиков відвіз їх до Львова 1873 р.

Спершу товариство хотіли назвати «Галицьке Наукове Товариство». І саме Є. Милорадович зажадала, щоб воно носило ім'я найвидатнішого сина України Т. Шевченка. Провідники організації купили друкарню й розгорнули широкомасштабну видавничу діяльність. 11 грудня 1873 р. Галицьке намісництво затвердило статут Товариства ім. Шевченка у Львові, яке в листопаді 1892 р. група українських діячів реорганізувала в Наукове товариство ім. Т. Шевченка (НТШ).

Є. Милорадович протягом усього життя активно займалася благодійництвом. Вона ніколи не шкодувала сил і коштів на громадські потреби. Сучасники свідчили, що жодного добродійного заходу в Полтаві не проводилося без активної участі пані Єлизавети.

У Полтаві Є. Милорадович називали «Гетьманшею», причому не лише тому, що вона мала гетьманське походження. Чи справді Є. Милорадович прагнула відродити гетьманство, залишилось для нащадків таємницею. Хоча непрямі докази цього існують. Зокрема, це портрет генерал-губернатора О. Єрмолова, свідчення сучасників тощо. Звичайно, якщо в Є. Милорадович і були плани відродити гетьманство, то їх важко було пов'язувати з 78-річним генералом. Сама ж ідея відродження гетьманства в тогочасних умовах панування сильної імперської влади видається сміливою.

Згодом Єлизавета Іванівна готувала на гетьмана свого сина Григорія. Та він не виправдав материних сподівань. Мрії Єлизавети Іванівни про відродження гетьманства втілив її племінник Павло – син брата Петра Скоропадського. Саме Павло Скоропадський увійшов в історію як останній гетьман України.

Є. Милорадович померла раптово в Полтаві у ніч з 13 на 14 (27) лютого 1890 р. від серцевого нападу й була похована на цвинтарі Полтавського Хрестовоздвиженського монастиря.

Отже, Є. Милорадович була постаттю неординарною, яскравою, багатогранною і харизматичною, котра нестандартною поведінкою, волелюбністю, активністю відрізнялася від полтавського шляхетства другої половини XIX ст. Є. Милорадович належала до тієї колишньої козацької старшини, яку було зрівняно в правах із російським дворянством, і давно мала б забути своє коріння й вірно служити самодержавству. Однак вона народилася і зростала в українській атмосфері, серед козацьких старожитностей, в ній текла кров гетьманів Івана Скоропадського та Данила Апостола. Забути це волелюбна горда жінка не могла. Очевидно, ностальгія за втраченою владою, вплив її родини, любов до української землі, мови, культури, втрачених традицій, штовхали її до виправлення ситуації, відродження свободи. Є. Милорадович була чи не останнім представником української козацької старшини, яка ще не забула свого коріння і прагнула господарювати на власній землі. Її голос звучав як протест. Хоча всі справи графині Єлизавети і спроби поліпшити становище українства виявилися невдалими, але наміри й приклад її сміливих планів та вчинків свідчать про невмирущість пригнобленого українства та його мови. Пані Милорадович була

справді яскравим представником української аристократії, що пам'ятала і шанувала своє походження.

Ім'я Єлизавети Іванівни Скоропадської-Милорадович слід золотими літерами вписати в історію Полтавщини й України. Переоцінити заснування Товариства ім. Шевченка у Львові, яке дослідники називають Українською академією наук, важко. Вона проклала місток між східним і західним українством, чим сприяла соборності українських земель. Незважаючи на те, що українські землі було розділено між двома імперіями – Російською і Австро-Угорською, – мета в них була одна – бути господарями на рідній землі.

Перспективами подальших розвідок із даної теми може бути дослідження родоvodu Єлизавети Милорадович, а також аналіз її епістолярної спадщини та щоденика.

1. *Борисенко В.* Культурно-освітня діяльність масонів, декабристів і кирило-мефодіївців в Україні у першій половині XIX ст. / В. Борисенко // Україна освітня: історія, персоналії, поступ. – Вип. 71. – К., 2007. – С. 552–570. 2. *Гніп М.* Громадський рух 1860 рр. Полтавська громада / Гніп М. – Х.: Держ. в-во України, 1930. – Кн. I. – 235 с. 3. *Демиденко Т.* Єлизавета Милорадович у просвітницькій діяльності полтавської інтелігенції (50–60-ті роки XIX ст.) / Т. Демиденко // Слов'янський збірник. – Полтава: Слов'янський клуб, 2006. – Вип. 5. – С. 57–64. 4. «До тебе прихильна, дарма, що кавалергард»: Листи

Є. І. Милорадович до Г. О. Милорадовича (1860–1865) / упорядн. С. О. Половнікова; відп. Ред. О. Б. Коваленко. – Чернівці: Чернігівські обереги, Сіверянська думка, 2002. – 104 с. 5. *Дудко В.* Полтавська громада початку 1860-х років у листах Дмитра Пильчикова до Василя Білозерського / В. Дудко // Київська старовина. – 1998. – № 2. – С. 155–178. 6. *К. Єлизавета Іванівна Милорадовичка / К. // Зоря. – 1894. – № 3. – С. 70. 7. Кониський О.* Дмитро Пильчиков / О. Кониський // Зоря. – 1894. – № 4. – С. 92–93. 8. *Косачевская Е. М.* Н. А. Маркевичи (1804–1860) / Косачевская Е. М. – Ленинград: Изд-во Ленинградского университета, 1987. – 286 с. 9. Лист Д. І. Дорошенка до В. К. Липинського від 18 лютого 1925 року // Липинський В. Твори, архів, студії. Листи Дмитра Дорошенка до В'ячеслава Липинського. – Філадельфія, Пенсільванія, 1973. – Т. 6. – 451 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ftp2.mnib.org.ua/mnib476-Lypynskiy-LystuvanniaZDoroshenkom.djvu>. 10. *Петренко І. М.* Єлизавета Милорадович (1832–1890) в українському суспільно-політичному русі: монографія / Петренко І. М. – Полтава: ПУЕТ, 2013. – 151 с. 11. *Половнікова С.* Волелюбна пані Милорадович / С. Половнікова // Жінка. – 2006. – № 1. – С. 14. 12. *Прицак О.* Рід Скоропадських / О. Прицак // Останній гетьман. Ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського (1873–1945). – К.: Академпрес, 1993. – 399 с. 13. *Ротач П.* «Спасибі, мамо, спасибі навіки!» // П. Ротач / Демократична Полтавщина. – 1993. – 16 березня. – С. 2. 14. *Філіпович В.* Життєвий шлях та культурно-просвітницька діяльність Єлизавети Милорадович / В. Філіпович // Педагогічні науки: Збірник наукових праць. – Полтава, 2010. – Вип. 1. – С. 131–136.

УДК: 94(477) «1920»: 130.2

Валентина Петрикова

Українознавство в українській Академії наук у 1920-ті рр.: культурно-інформаційна змістовність

Розглянуто сучасні вимоги історіософії до вивчення наукового простору України. В нових цивілізаційних умовах як методологію дослідження історії Академії наук України 1920-тих рр. задекларовано філософію українського буття. Підкреслено значення культурно-інформаційної активності українського соціуму, що виявляється в стилістичних особливостях наукового мислення, яке визнано розбудовчим чинником Академії наук 1918 р.

Ключові слова: Академія наук України, інститут науки соціуму, інформативність культури, історія науки, науковий простір, національна культура, українознавство, філософія науки.

Valentyyna Petrykova

Ukrainian Studies at the Ukrainian Academy of Sciences in the 1920s: Cultural and Informative Aspects

The modernity demands on history of science to study the scientific area of Ukraine. Methodology of studies of the history and formation of the Ukrainian Academy of Sciences in the 1920s declared the new conditions of civilization shifts Ukrainian philosophy of life. The importance of cultural and information activity of Ukrainian society, manifested through the stylistic features of scientific thinking, which is recognized by fundamental factor of the Academy of Sciences in 1918.

Keywords: The Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Society's Science, Information's Culture, History of Science, Scientific Community, National culture, Ukrainian Studies, Philosophy of Science.

Валентина Петрикова

Украиноведение в украинской Академии наук в 1920-е гг.: культурно-информационное содержание

Рассмотрены современные требования историософии изучению научного пространства Украины. В новых цивилизационных условиях как методологию исследования истории Академии наук Украины 1920-тых гг. задекларирована философия украинского бытия. Акцентировано внимание на культурно-информационной активности украинского социума, проявившейся в стилистических особенностях мышления и послужившей основой организации Академии наук в 1918 г.

Ключевые слова: Академия наук Украины, институт науки социума, информативность культуры, история науки, научное пространство, национальная культура, украинноведение, философия науки.

Національна Академія наук України наближається до першого вікового ювілею. Як і кожний об'єкт культурного надбання, Академія має свої етапи виникнення, становлення, розвитку, досягнення, світового визнання і, між іншим, складні часи випробувань на соціально-політичному ґрунті. Історія НАН України приваблива масштабністю подій навколо її виникнення і розвитку. Написано багато традиційних історичних праць відносно пошуку та трактування архівних

джерел, опису нових фактів і подій, персоніфікації діяльності Академії. За майже сто років існування історія Академії набула багатолінійності досліджень, в яких переважає загальнонауковий підхід до вивчення об'єктно-суб'єктного організаційного і управлінського простору науки України. Всі історичні опуси про Академію наук можливо характеризувати в межах соціальної історії нації. І таке визначення наукових досліджень має сенс, коли йдеться про ємне